

Nõukogude lennuväe rünnakud Eestis 1944. aasta märtsis

Narva purustamise järel 6. märtsil 1944 oli suurim Tallinna pommitamine 9. märtsi õhtul ja sellele järgneval ööl. Punaväe pommitajad heitsid Tallinnale 1725 lõhke- ja 1300 süütepommi. Hukkus 757 inimest, 213 said raskeid ja 446 inimest kergeid haavu. Hävis 1549 ja sai kannatada 3350 hoonet, mis moodustas ligi kolmandiku pealinna elamispinnast. Lugu ilmub Eesti Mälu Instituudi ja Postimehe koostööprojekti «Saatusaasta 1944» raames.

Kui sakslaste pommirünnak Coventryle, milles hukkus 380 inimest, on tunnustatud kuriteoks, on raske mõista, miks ei peaks samamoodi klassifitseerima brittide rünnakuid Kölnile, Hamburgile, Kasselile, Berliinile ja Dresdenile. Moraali alal ei anna kaks halba kokku head ning jutud õigustatud vastulöögist ei pea lähemale uurimisele vastu.»

Sissejuhatav tsitaat kuulub Briti ajaloolasele Norman Daviesele, kes mõtiskleb siinkohal sõjaga kaasas käivate moraalsete dilemmade üle. Kuid on ka viide Teise maailmasõja ajal kasutusele võetud eriti tõhusale vaippommitamisele.

Otsa tegid lahti sakslased, kuid «täiuslikkuseni» arendasid selle ameeriklased ja britid, mille kulminatsiooniks olid sõja lõppvaatusena Jaapani linnadele Nagasakile ja Hiroshimale heidetud aatomipommid.

1944: Vaade esimesele Raekooli (praeguse Tallinna Reaalkooli) hoonele Georg Otsa tänava ja Estonia puiestee nurgalt.

Foto: C.E. Kirchhoff/Eesti Rahvusarhiiv

2016: Peale sõda hävitatud õppursõdurite monumendi taastasid 1993. aastal algsete kavandite järgi skulptor Vambola Mets ja arhitekt Rein Heiduk.

Foto: Sander Ilvest

1944: Varemets Estonia teater, kus enne pommirünnaku algust

postimees.ee

Estonia teater
Teater

oli alanud balletietendus "Kratt"

Foto: C.E. Kirchoff/Eesti Rahvusarhiiv

2016: Vaade [Estonia teatrile](#) ja Estonia puiesteele tänapäeval.

Foto: Sander Ilvest

1944: Pommitamise järel põlevast korterist päästetud mööbel Pärnu maanteel Jaani kiriku kõrval.

Foto: Eesti Rahvusarhiiv

2016: Samas kohas Jaani kiriku kõrval on praegu lillemüüjate letid.

Foto: Sander Ilvest

Nõukogude kaugtegevuslennuvägi

Ameeriklaste ja brittide liitlase Nõukogude Liidu võimekus sellel alal oli märgatavalt tagasihoidlikum. Arvestades planeeritava tulevase sõja olemust, polnud kaugpommitajate arendamine esmane arendussuund ja 1941. aasta katastroofis kaotati palju ka tootmisvõimsusi.

Kuid sõja käigus suudeti lend-lease'i abiga formeerida ka Nõukogude Liidus küllaltki arvestatav kaugtegevuslennuvägi (edaspidi kauglennuvägi), mis 1944. aasta alguses jagunes kaheksaks korpuseks (igas kaks diviisi) ja üksikuks 45. kauglennuväediviisiks.

Viimane oli kindlasti tõhusam formeering, millel olid kasutada pommitajad Pe-8, mis võisid pardale võtta kuni viis tonni pomme (teistel kasutada olnud pommitajatel Il-4, Li-2 ja ameeriklaste kingitud B-25 sõltuvalt lennukaugusest 2–4 korda vähem). Rünnakutes osalenud lennukite arv varieerus. Kuigi keskmiselt oli korpuses umbes 90 kaugpommitajat, siis mitte kõik polnud töökorras; samuti kanti lahingulendude ajal kaotusi jm.

Vana-Posti, Müürivahe ja Suur-Karja nurk Tallinnas 1944. aastal ja tänapäeval.

Fotod: K. Eerme/Eesti Rahvusarhiiv ja Sander Ilvest

1944: Tallinna Uus tänav pärast märtsipommitamist. Hobusekorjust pole jõutud veel ära koristada.

Foto: K. Eerme/Eesti Rahvusarhiiv

2016: Vaade Uuele tänavale praegu.

Foto: Sander Ilvest

Kui algselt oli Nõukogude kauglennuvägi arvatavasti mõeldud samuti eelkõige vastase tagalas kaose külvamiseks ja sõjalise tähtsusega objektide hävitamiseks, siis reaalsus tegi omad korrektiivid ning seda kasutati suuresti otseseks rindetoetuseks. Mõistagi tegutsesid rindeüksuste toetamisel ka lennuväe taktikalised formeeringud, kuid nendel siinkohal ei peatu.

Kauglennuväe eeliseks oli suurem lennuraadius ja -kõrgus ning kandevõime. 1944. aasta märtsis Eestit pommitanud lennukid pärinesid Kalinini, Leningradi, Moskva ja Smolenski oblasti lennuväljadelt. Pommid visati alla väga erinevatelt kõrgustelt 2000 ja 7000 meetri vahel ning seetõttu polnud kaugpommitaja kindlasti täppisrelv.

Sõltuvalt kõrgusest, ilmastikuoludest, valitud taktikast, meeskonna kogemustest (julgusest?) ja vastase õhukaitse tegevusest võis kõrvalekalle olla mitu kilomeetrit. Nagu ka Tallinna pommitamine 9.–10. märtsil näitas, saadi plaanidest sõltumata pihta peaaesjalikult kesklinnale ja selle lähedal olevatele elamukvartalitele.

1944: Täielikult tules hävinud Niguliste kirik pärast Märtsipommitamist. Õnneks jõuti enne osa kirikuaaretest kindlasse kohta hoiule viia, sealhulgas Hermen Rode peaaltar (1481) ja Bernt Notke "Surmatants" (15. sajandi lõpp).

Foto: Tallinna Linnaarhiiv

2024: Niguliste kirik, nagu me seda praegu näeme. Hoonet taastati üle 30 aasta - suur tagasilöökk oli 1982. aasta oktoobris, kui põles maha uuesti üles ehitatud tornikiiver - usu ja ateismi ajaloo muuseumiks. Muuseumi ja kontserdisaalina toimib kirik praegugi.

Foto: Mihkel Maripuu

1944: Purustatud Harju tänava algust Tallinnas (taamal tornikiivrita raekoda).

Foto: Eesti Rahvusarhiiv

2024: Harju tänava algus praegu (paremal 1962. aastal valminud kirjanike liidu maja).

Foto: Mihkel Maripuu

Sakslaste tagala õhutõrjevõimekus

Rinde lähenedes tugevdas Saksa väejuhatuse õhuseiret ning 1. õhulaevastiku õhuvaatlussüsteem kattis kõiki olulisi objekte Eesti territooriumil. Lisaks mitmele õhuseireüksuse ketile paiknesid Eestis raudteel, maal ja merel radarisüsteemid. Statsionaarsed õhuvaatlusradarid Freya paiknesid Tallinnas, Tartus, Aseris ja Tütarsaarel. Lisaks paigutati Eestisse 1944. aasta varakevadel kolm raudteeveermikul paiknenud mobiilset ööhävitajate juhtimisrongi ja juhtlaev Togo.

Tagala õhuseire põhirõhk oli pandud Tallinna kaitsele. Lasnamäe lennuväljal paiknes üks ööhävitajate salk. Tallinna mereväebaasi õhutõrje eest vastutas 1944. aasta märtsis 2. õhutõrjediviis, mille käsutuses oli 30 suurekaliibrilist (75 ja 88 mm) ja 30 väiksemakaliibrilist õhutõrjekahurit ning arvukalt õhutõrjekuulipildujaid.

Ida-Virumaa põlevkivibasseini kaitsele oli samal ajal 10 rasket ja neli kerget patareid ehk umbes 40 suurt ja 24 väikesekaliibrilist suurtükki. Üht-teist oli Eestis veel mujalgi, kuid sellega üldjoontes rindetagala õhutõrjevõimekus piirnes. Seega oli selge, et õhukaitse eesmärk oli tagada strateegiliste objektide kaitse. Tsiiviilelanikkonna kaitse oli teisejärguline, selleks lihtsalt ei jagunud ressursse.

1944: 1695-1704 valminud Narva börsihoone varemed 1944. aastal. 1950. aastatel müürid lammutati.

Foto: SA Narva Muuseum

2024: Hävinud börsihoone asmele rajatud Tartu Ülikooli Narva kolledži uus õppehoone (arhitektid Katrin Koov, Indrek Peil ja Siiri Vallner).

Foto: Ilja Smirnov

1944: Narva Aleksandri Suurkirik - Nõukogude lennuväe pommitamise ajal 6. märtsil 1944 purustas mürsk tornikiivri. Hiljem lasti Narva vallutamise käigus õhku ka säilinud torn.

Foto: SA Narva Muuseum

2024: Pärast sõda hakkas kogudus Aleksandri kirikut taastama. 1990 tagastas riik kiriku kogudusele. Pankrotistunud koguduse kirikuhoone ostis riik välja.

Foto: Ilja Smirnov

Märtsipommitamised 1944

1944. aasta jaanuari teisel poolel osales Nõukogude kauglennuvägi Leningradi rinde suurpealetungi toetamisel. Sama aasta veebruaris oli tegevuse raskuskese Soome linnade pommitamisel ning seejärel taas Leningradi ja 2. Balti rinde toetamisel.

Otsa tegi lahti massiivne rünnak Pihkvale ja sealse rinde lähitagalale 18. veebruaril. Rahva mällu on talletunud eelkõige Narva ja Tallinna pommitamised 6.–10. märtsil, kuid need on vaid osa Nõukogude kauglennuväe rünnakutest Saksa väegrupi Nord väekoondiste ja tagala vastu.

Ajaloolane Reigo Rosenthal loetleb 1944. aasta märtsis kokku 22 siinset suuremat kauglennuväe reidi (lisaks neli veebruari lõpus), peale selle veel arvukalt väiksema mastaabiga väljalende. Kui need välja jätta, siis keskmise löögi andsid korraga kahe-kolme kauglennukorpuse jõud.

1944: Pommikahjustused Tartus Jakobi ja Kroonuaia tänava nurgal.

Foto: Ilja Pähn/Tartu Linnamuuseum

2024: Jakobi 38 uuselamu (paremal) tunnistati 2018. aastal parimaks ehitiseks Tartus.

Foto: Margus Ansu

1944: Tartu Taara puiestee elamute purustused pärast

Nõukogude lennuväe pommitamist 26. märtsil 1944.

Foto: Ilja Pähn/Tartu Linnamuuseum

2024: Elamud praegu Tartu Taara puiesteel. Puud tee ääres on vahepeal suureks kasvanud.

Foto: Margus Ansu

Rünnak toimus enamasti õhtusel ajal, pooltel juhtudel järgnes öösel esimesele veel teine laine, mis võisid olla erineva tugevusega. Näiteks Tallinna pommitamisel osalesid esimeses laines peaaegu kõik kauglennuväe diviisid (v.a üks korpus), kuid teises vaid nelja diviisi jõud.

Löögi tugevust saab seega mõõta väljalendudega. Näiteks Tallinna pommitamisel oli neid 659, kuid mitte kõik ei täitnud lahinguülesannet ja arvukalt pomme visati ka mujale kui Tallinnale. See oli kaugemate, tagalasse ulatuvate rünnakute puhul ka tavaline, näiteks sai juba eelnimetatud 18. veebruari rünnakus pihta ka Tartu.

1944: Nõukogude sõdurid Hahni trepil Narvas 1944. aastal.

Foto: SA Narva Muuseum

2024: Hahni trepp praegu. Taamal sõja järel ehitatud hoone.

Foto: Ilja Smirnov

1944: 1671. aastal valminud Narva vana apteegi barokkstiilis hoone varemed raekoja platsil.

Foto: SA Narva Muuseum

2024: Praegu asub samal kohal nõukogudeaegne korterelamu.

Foto: Ilja Smirnov

Rünnakute põhiraskus oli veebruaris/märtsis Narva rindel, vähem Pihkva rinde lähitagalal. Sealsetest sihtmärkidest võiks eraldi nimetada Opotška ja Idritsa raudteesõlmi.

Alates 24. veebruarist kuni 1. märtsini oli raskuspunkt Narva rinde lähitagala pommitamisel. Narva linn ise võeti

põhisihtmärgina ette 6. märtsi õhtul ning kahe massiivse löögiga kahes laines jäi linnast alles varemete väli (kuna Narva oli rindelinn, siis oma osa andis ka suurtükivägi ning nii mõndagi hävitasid sakslased).

Väiksemaid lööke Narva rinde piirkonda anti märtsis veel korduvalt. Eraldi võiks ära mainida veel 28. märtsi rünnaku, mis tabas ka Jõhvi linna. Kaugemale tagalasse ulatusid märtsi teises pooles neli rünnakut Tapa raudteesõlmele (31. märtsist kuni 1. aprillini oli rünnakute üheks põhiobjektiks ka Petseri jaam).

1944: Tallinnas Narva maanteel asunud hotell Room on 1944. aasta märtsipommitamises varemeteks põlenud.

Foto: Tallinna Linnaarhiiv

2024: Endise hotelli Room asukoht Narva maantee ja Maneeži tänava nurgal.

Foto: Mihkel Maripuu

1944: Kustutustööd 1944. aasta märtsis Tallinna raekoja kõrval Dunkri tänaval.

Foto: Edgar Kalamees/Eesti Rahvusarhiiv

2024: Dunkri tänva hooned on praegu teistsuguse ilmega kui vanasti.

Foto: Mihkel Maripuu

Eraldi tuleks siinkohal mainida Tallinna 9.–10. märtsi (15 diviisi jõud) ja Tartu 26.–27. märtsi (5) pommitamist, mis olid juba kaugemale tagalasse suunatud löögid logistika- ja halduskeskuste vastu.

Kuigi neid on otsesõnu nimetatud ka «terrorirünnakuteks» tsiviilelanikkonna vastu, oli põhieesmärk ikkagi sõjaliselt olulise taristu (raudtee, lennuväljad, sadamad, strateegilise tähtsusega tööstusettevõtted) hävitamine ja seeläbi rinde varustamise häirimine. Nagu juba öeldud, polnud kauglennuvägi täppisrelv ja pihta said peamiselt tsiviilkvartalid.

Punalennuväe rünnakud polnud Eesti kohal aprilli saabumisega

kaugeltki lõppenud, need kestsid vaheaegadega 1944. aasta sügiseni. Propagandistliku jätku sai tänaseni silmaga hoomatav hävitustöö ka hilisemal ajal, kui purustatud tuli hakata üles ehitama. Mõistagi ei rõhutatud siinkohal Nõukogude kauglennuväe kandvat rolli.